

L'ESGLÉSIA DE CATALUNYA I LES FESTES CONSTANTINIANES DE 1913 LA COMMEMORACIÓ ECLESIAL DE L'EDICTE DE MILÀ (313)

Valentí SERRA DE MANRESA

Original rebut: 16/12/2012
Data d'acceptació: 21/03/2013

Adreça: Cardenal Vives i Tutó, 16
(Caputxins de Sarrià)
08034 BARCELONA
E-mail: frvalentiserra@gmail.com

Resum

Reflexió històrica sobre el ressò que tingueren a Catalunya les celebracions eclesials commemoratives dels setze segles de la proclamació de l'edicte de Milà l'any 313 per Constantí el Gran. L'autor situa aquestes commemoracions de 1913 en un context força complex, marcat pel progressiu enduriment de les relacions Església-Estat, especialment per mor dels projectes de la llei d'associació religiosa que van promoure els governs de Canalejas i del comte de Romanones per tal de limitar la lliure expansió de les congregacions religioses en els territoris hispans. La realitat político-religiosa que vivia l'Espanya de començ del segle xx fou contrastada amb l'enorme transcendència que eclesialment es donà al conjunt de llibertats que vingueren de la pau constantiniana.

Paraules clau: Festes constantinianes, edicte de Milà, Constantí el Gran, llibertat religiosa, Església de Catalunya.

Abstract

In this historical study of the impact of the 16th centenary commemorative ecclesial celebrations of the proclamation of the Edict of Milan in 313 by Constantine the Great, the author considers the celebrations of 1913 within the context of the progressively hardening relations between Church and State. He looks particularly at the proposals for laws controlling religious associations as put forward by the governments of Canalejas and the Count of Romanones, intended to restrict the free expansion of religious congregations in the Hispanic territories. The politico-religious situation experienced

in Spain at the beginning of the 20th century was in stark contrast to the enormous importance accorded by the church to the liberty resulting from the Constantinian peace.

Keywords: *Constantinian celebrations; The Edict of Milan; Constantine the Great; religious freedom; the Church of Catalonia.*

1. A TALL D'INTRODUCCIÓ

La conversió de l'emperador Constantí al cristianisme i la posterior integració de l'Església en l'ordre romà tingué un abast que no esdevindria intel·ligible fins molt temps després, quan es produïren tensions imprevisibles, en bona part suscitées per les controvèrsies ideològiques.¹ El P. Evangelista Vilanova, professor durant molts decennis de la història de la teologia en aquesta facultat, en el primer volum que publicà l'any 1984 sobre la seva història de la teologia cristiana es preguntava:

¿Com comprendre sant Agustí, la seva experiència i la seva doctrina, que saturaren la teologia occidental, fora de la impregnació d'aquesta romanitat? ¿Com mesurar la significació del refús de l'anomenada «donació de Constantí» per part dels innovadors del segle XIII, sense situar aquest procés en el seu evangelisme intransigent?²

En efecte, després de la pau religiosa que vingué a partir de l'edicte de Milà, l'any 313, l'Església va prendre consciència de la seva importància. Ben aviat, però, les tensions aparegueren en el seu si; les unes com a seqüeles de la gran persecució de Dioclecià; unes altres com a fruit de la nova condició jurídica i llibertat eclesial, de manera que es féu necessària la convocatòria d'un concili. Aquest el convocà el mateix emperador Constantí per tal de resoldre algunes de les principals, i més preocupants, diferències teològiques. Les sessions conciliars s'aplegaren l'any 325 a Nicea, una població situada relativament a prop de la futura Constantinoble. Allí les esglésies de l'Orient, i després totes les de l'Imperi, s'interrogaren sobre els principals temes de la fe, i enmig de les controvèrsies aparegueren els grans doctors de la fe que han marcat, amb profunditat, la teologia cristiana de totes les èpoques. La recerca de la veritat es féu a Nicea en el curs d'una lluita que no

1. Oferim el text, amb anotacions, de la conferència pronunciada en la Facultat de Teologia de Catalunya el dimecres 7 de març del 2012 en ocasió dels actes commemoratius del XVII centenari de l'edicte de Milà.
2. E. VILANOVA, *Història de la teologia cristiana*, Vol. I, Barcelona 1984, 12.

excloïa pas el recurs a la violència i al poder temporal. Però mai, en aquestes disputes i controvèrsies, no es va perdre, tanmateix, el sentit de la unitat de l'Església, ni tan sols l'esperit de conciliació, ja que hi havia un interès superior: el de la fe i el de la fidelitat a la Tradició.

2. LES FESTES CONSTANTINIANES DE 1912-1913

Acabo de dir suara que la conversió de l'emperador Constantí a la fe cristiana tenia un abast i una projecció que no fou intel·ligible fins molt temps després. En aquesta sessió acadèmica commemorativa de l'edicte de Milà, vull tractar, precisament, del ressò que tingueren les festes constantinianes a Catalunya d'ara fa un segle, quan foren celebrats a casa nostra els mil sis-cents anys de l'edicte de Milà.

L'any 1912, Giuseppe Sarto, el papa sant Pius X, volgué commemorar eclesialment la conversió de Constantí i l'edicte de Milà³ amb un any jubilar constantinià,⁴ donant algunes normes sobre *com* i *quan* guanyar les gràcies i indulgències concedides, que foren publicades per la Penitenciaria Apostòlica.⁵ A Roma, aquest any jubilar es volgué visibilitzar amb la construcció de dues magnífiques basíliques, l'una dedicada a Santa Helena (mare de l'Emperador) bastida a la via Casilina, i l'altra, dedicada a la Santa Creu, i que actualment és coneguda com la Basílica Constantiniana (o de *Santa Croce al Flaminio*), edificada amb l'estil basilical romà més pur. La Santa Seu confià el projecte i l'execució d'aquesta basílica constantiniana al prestigiós arquitecte Aristide Leonore, conegut com *l'architetto santo*. Per voluntat del papa Sarto, aquesta nova basílica fou edificada a prop del Ponte Milvio, sobre el riu Tíber, on en ple migdia del dia 27 d'octubre de l'any 312, mentre Constantí preparava les tropes per enfrontar-se a les de Maxenci, contemplà un estrany succés: veié en el cel una creu lluminosa envoltada d'unes misterioses paraules: *In hoc signo vinces* (amb aquest senyal venceràs). Durant la nit,

3. *Estudios Franciscanos* 8 (1912) 133-143: «XVI Centenario de la paz constantiniana.»

4. Vegeu el breu del papa Pius X publicat en el *Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Vich* XLVIII (1913) 153-159: «Litterae Apostolicae indicitur universale iubilaeum in memoriae pacis a Constantino Magno imperatore Ecclesiae datae» (Roma, 8 de març de 1913). A guisa de complement, *Analecta OFM Cap* 29 (1913) 97-100; *Razón y Fe* 36 (1913) 137-139: «Magni faustique eventus.»

5. Aquestes normes foren divulgades en els butlletins oficials dels bisbats i dels ordes religiosos. A guisa d'exemple, vegeu en l'*Analecta OFM Cap* 29 (1913) 199: «S. Poenitentiaria Apost. Declaratio circa Jubilaum. Romae, 6 junii 1913.»

Constantí tingué un somni molt misteriós en el qual fou exhortat a pintar en els escuts dels seus guerrers el senyal de la creu que havia vist al cel. La batalla contra les tropes de Maxenci tingué lloc el dia 29 d'octubre, a uns deu kilòmetres del Ponte Milvio, en una zona coneguda amb el nom de *Saxa Rubra*; allí, les tropes de Maxenci, tot i ser més nombroses, foren vençudes i Constantí fou «aclamato *Magno* dal popolo di Roma». ⁶

En aquesta basílica constantiniana de *Santa Croce al Flaminio*, amb un entusiasme força semblant al projecte presentat per Antoni Gaudí amb la construcció del temple expiatori de la Sagrada Família, el fervorós arquitecte Aristide Leonori (Roma, 1856-1928), també hi expressà la seva fe, però amb una notable diferència: mentre en les obres de la Sagrada Família fa més d'un segle que hi treballen els constructors, la basílica de *Santa Croce al Flaminio*, en canvi, fou edificada en tan sols un any. En efecte, la primera pedra fou col·locada el dia 12 d'octubre de 1912 i fou consagrada poc abans de cloure l'any constantinià, el dia 29 de desembre de 1913. Els nombrosos operaris hi treballaren sense interrupció nit i dia i, acatant les orientacions d'Aristide Leonore, reeixiren a fer de la nova basílica un símbol de la solidesa de la fe, puix que aquest temple de *Santa Croce al Flaminio* compta amb un vistós campanar de 47 metres d'alçada.

En efecte, i tal com han afirmat els estudiosos de l'art: «La Basilica di Santa Croce [al Flaminio] diventa nelle sue linee ispirate il simbolo di una fede che si fa pietra.» Els mosaics de la façana (i també els de l'interior), tots d'una gran bellesa, són obra de Biagetti, que els executà amb gran expressivitat. Biagetti reeixí a representar amb tres escenes el triomf de la Santa Creu, la proclamació de l'edicte de Milà i la victòria de Constantí a Ponte Milvio. L'interior de la basílica, estructurada amb tres naus dividides per columnes, mesura 55 metres de llarg per 28 d'ample i té una alçada màxima de 33 metres. A l'altar major hi ha la Santa Creu en bronze daurat que conté un fragment autèntic del *lignum crucis*, procedent de la basílica romana de *Santa Croce in Gerusalemme*.

Arreu de Catalunya les festes constantinianes tingueren un gran ressò i gaudiren de molt bona acollida entre el poble fidel. La majoria dels prelats diocesans demanaren que en cada parròquia es commemorés d'una manera adient l'esdeveniment constantinià i que, aprofitant l'escaiença del jubileu, es fes una acapta per tal de contribuir econòmicament en la construcció de la ja esmentada basílica constantiniana *di Santa Croce al Flaminio*. En aquesta circumstància el bisbe ausetà, Josep Torras i Bages, s'adreçà als rectors de

6. Eusebi de Cesarea, *De vita Constantini*, III, 44.

les parròquies del bisbat de Vic fent-los avinent que des de Roma havien escrit:

Pidiendo limosnas para [las fiestas constantinianas], y especialmente para levantar un templo en el lugar donde el Emperador Constantino tuvo la visión milagrosa de la Cruz [...] El día que la propia parroquia celebre la fiesta conmemorativa del centenario, practiquen una colecta al indicado fin, exhortando a los fieles a contribuir a tan piadosa obra.⁷

A Roma s'inauguraren les festes constantinianes amb una gran solemnitat a les catacumbes de sant Sebastià,⁸ a la via Appia Antica i, amb un gran desig d'emulació, semblantment, a les principals poblacions europees també es programaren actes commemoratius en ocasió del jubileu per mirar d'atreure els allunyats de l'Església⁹ i que, en la majoria de llocs, comptaren amb una gran participació. Per exemple, és digne d'esment la santa missió que els claretians van predicar en la ciutat de Vic¹⁰ i també aquella magna processó que tingué lloc a Barcelona amb el Sant Crist de Lepant, de la qual us parlaré més avall.

L'Església de Catalunya secundà amb entusiasme les indicacions del papa Pius X, canalitzades a través de l'Associació Primària de la Santa Creu i del *Collegium Cultorum Martyrum* de Roma.¹¹ Cal tenir ben present que no feia pas gaire que en terra catalana s'havien produït els lamentables fets vandàlics de la Setmana Tràgica,¹² intensament violents i anticlericals, que sacseja-

7. *Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Vich* 48 (1913) 85; ibíd., 180-186: «Carta Apostólica. Se publica el jubileu universal a la memòria de la pau donada a la Iglésia per l'Emperador Constantí, el gran.»
8. *El Mensajero Seráfico* 31 (1913) 153-154: «Se ha inaugurado el Centenario Constantino con la apertura del Jubileo concedido por el Santo Padre y con la solemne procesión que tuvo lugar el domingo anterior, des de la vía Ardeatina, por la vía Appia, hasta la Basílica de San Sebastián.»
9. *El Mensajero Seráfico* 31 (1913) 398-399: «El Jubileo Constantino. Dos son los motivos que han influido en el corazón de Pío X para abrir este año con las llaves apostólicas el rico tesoro de la Iglesia: conmemorar solemnemente el fausto acontecimiento de la libertad de los cristianos por medio del edicto de Constantino, y rogar al cielo que entren en el gremio de la verdadera Religión los que merced a prejuicios y errores viven alejados de ella.»
10. *Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Vich* 48 (1913) 85: «Santa Misión en esta Ciudad.»
11. *Revista Popular* 82 (1912) 151-152: «Centenario XVI del Edicto del Emperador Constantino, o sea de la proclamación de la paz de la Iglesia [...] La Asociación primaria de la Santa Cruz y el *Collegium Cultorum Martyrum*, de Roma, han tomado la iniciativa de las fiestas centenarias del Edicto de Milán.»
12. V. SERRA DE MANRESA, «L'Església de Catalunya durant la Setmana Tràgica. Incidència de la revolució del juliol de 1909 en la vida eclesial», *Analecta Sacra Tarraconensia* 82 (2009)

ren Barcelona i altres punts de Catalunya. A més, hi havia també una forta oposició eclesial arran de la polèmica *Ley del Candado*, o del cademat, promoguda pel govern de Canalejas per tal de reeixir a limitar i controlar l'expansió dels religiosos; una política de control a les institucions eclesials que fou continuada pel comte de Romanones.¹³ L'un i l'altre volien limitar el dret d'associació i l'expansió de les cases religioses en territori espanyol.¹⁴

Justament, aquesta tensió entre l'Església i un Estat que volia limitar l'acció de l'Església, motivà que es visqués d'una manera molt intensa el record de l'edicte de Milà, quan cessà la persecució dels cristians i quan l'Església assolí la llibertat i la pau. A tall d'exemple, i per ajudar a situar-nos en aquest ambient polític-religiós, em voldria referir a la revista mensual i portantveu de l'Apostolat de l'Oració de Catalunya, titulada *Lo missatger del Sagrat Cor*, de molta difusió i estima en el si les llars catòliques de Catalunya. Aquesta publicació periòdica comptà amb valuosos articles de cultura i d'espiritualitat redactats pels zelosos preveres Fèlix Sardà i Salvany i Gaietà Soler en la primera etapa i, després, per Eduald Serra Buixó. Aquests sacerdots aconseguiren per a les pàgines de *Lo missatger del Sagrat Cor* la col·laboració habitual d'eminentes eclesiàstics com Jacint Verdaguer, Jaume Collell, Miquel Costa i Llobera i Josep Torras i Bages, entre altres. *Lo missatger*, en ocasió de les festes constantinianes, féu una al·lusió, ben clara, al context referit ací, tant el social com l'eclesial de les celebracions. Escriviren els redactors de *Lo missatger*: «Aquest any serà dedicat a celebrar la memòria setze voltes secular de la victòria de la Creu i de la llibertat i de la pau de l'Església per l'edicte donat a Milà<n> per l'emperador Constantí.»¹⁵

Festejar el record de la llibertat i la pau de què gaudí l'Església en temps de Constantí tingué una acollida enorme entre el poble fidel de Catalunya i d'Espanya, car entre els anys 1910 i 1913 es vivia en la societat espanyola una forta tensió en les relacions entre Església i Estat, tant, que àdhuc es parlava d'una separació. Cal recordar que els estralls de la Setmana Tràgica

141-226; J. BADA, «La Setmana Tràgica de 1909. Noves perspectives», *RCatT* 34 (2009) 543-558.

13. Hi protestà el cardenal Aguirre (Toledo, 31 de juliol de 1912), vegeu el «Mensaje del cardenal primado contra el proyecto de Ley de Asociaciones», *El Mensajero Seráfico* 30 (1912) 481-486.

14. P. VILLADA, «El dictamen de la Comisión sobre el proyecto de ley regulando el derecho de asociación», *Razón y Fe* 33 (1912) 473-477; «Programa político-religioso del Sr. Conde de Romanones», *Ibid.*, 36 (1913) 171-182. Vegeu, també, R. CORRS BLAY, *Regests de la documentació del segle XX sobre Catalunya i la Santa Seu. Fons de la Secretaria d'Estat (1899-1921)*, Barcelona 2003, 112-114: «Tarraconense. Llei d'associacions i de llibertat de cultes.»

15. *Lo Missatger del Sagrat Cor de Jesús* 21 (1913) 79-80.

ocasionaren l'any 1909 la caiguda del govern conservador de Maura, especialment degut a l'impacte de les protestes internacionals¹⁶ dels processos de Montjuïc i de l'execució de Ferrer i Guàrdia; uns esdeveniments de ressò internacional que motivaren la preocupació i l'interès de la Santa Seu.¹⁷ Els liberals retornaren al poder capitanejats per Canalejas, un polític que si bé es mostrà prudent en les actuacions en la guerra del Marroc, intentà, d'altra banda, limitar l'expansió dels ordes religiosos amb la *Ley del Candado* de l'any 1910. Amb aquesta llei, sense violar, tanmateix, el Concordat, el Govern aplicava *literalment* la Constitució de 1876 i la llei d'associacions de 1887 en matèria de tolerància de cultes i de control dels ordes religiosos.¹⁸ En aquesta difícil i complexa circumstància, i mentre durava la guerra al Marroc, per mediació de Buenaventura Muñoz i de Francesc Cambó, el caputxí Miquel d'Esplugues tingué el dia 5 de novembre de 1910 una entrevista privada amb José Canalejas,¹⁹ el qual demanà al P. Esplugues d'intervenir, secretament, davant la Santa Seu a través del poderós influx del cardenal caputxí Vives i Tutó,²⁰ per tal d'aconseguir una separació amistosa entre l'Església i l'Estat que, de produir-se, hauria de restituir la plena llibertat eclesial.²¹ El 30 de

16. *Razón y Fe* 25 (1909) 263-264: «Los sucesos de Barcelona. Prisión de Ferrer. En Alella una pareja del somatén se apoderó del [...] revolucionario Francisco Ferrer, reclamado por la autoridad militar con motivo de los infaustos sucesos de Barcelona [...]. En Francia, Inglaterra e Italia se está haciendo una verdadera campaña antiespañola, trabajando por desprestigiar a nuestra justicia, que, no en uso de su derecho, sino en cumplimiento del deber, pretende esclarecer los hechos para castigar a los criminales de Barcelona.»
17. Sobre aquesta qüestió, vegeu R. CORTS BLAY, *La Setmana Tràgica de 1909. L'Arxiu Secret Vaticà*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2009.
18. Sobre l'impacte d'aquesta llei en la vida institucional dels framenors caputxins, vegeu *Mensajero Seráfico* 29 (1911) 27-28: «La ley del candado. Así ha sido bautizada la [ley] que cierra a cal y canto las puertas a la expansión que siente la vida religiosa.»
19. J. PABÓN, «El Provincial [Miquel d'Esplugues] y el Presidente [José Canalejas]. Apuntillo histórico», *Boletín de la Real Academia de la Historia* 168 (1971) 41-58.
20. J. PABÓN, *El Provincial y el Presidente*, 54-55: «Le había rogado encarecidamente que fuese a Roma para hacer llegar a la Santa Sede el pensamiento del Gobierno. A ser posible por medio de Su Eminencia Reverendísima el Cardenal Vives, en atención a que es hijo de la Religiosa Provincia de Capuchinos de Cataluña. El P. Miguel expondría, en todos sus pormenores, el plan del Gobierno, a fin de allanar el camino». Vegeu també V. SERRA DE MANRESA, *La Provincia de framenors caputxins de Catalunya*, Barcelona 2000, 140-141.
21. J. PABÓN, *El Provincial y el Presidente*, 50-51: «Cordial y amistosa separación de la Iglesia y del Estado; la cual separación además exigiese la continuación de las buenas relaciones entre ambas Potestades con la Nunciatura en España y la Embajada cerca del Vaticano. En virtud de dicha casi separación, el Estado renunciaría a sus derechos de presentación sobre los beneficios eclesiásticos mayores y menores, o sea el Patronato Real, con todas sus consecuencias, devolviendo así a la Iglesia su plena libertad e independencia natural y jurídica. El Estado cuidaría, además, de crear a la Iglesia una situación económica independiente [...] Con esto la Iglesia, restituida a su plena libertad, podría mejor y más decorosamente que aho-

novembre de 1910, el P. Miquel d'Esplugues, acabada la comesa a Roma, visità Canalejas per segona vegada, a qui presentà uns resultats molt poc favorables de les gestions efectuades a Roma pel tal d'articular un agosarat projecte de separació entre Església i Estat.

Mentre Canalejas i després el comte de Romanones maldaven per reeixir en la separació de l'Església i l'Estat, l'any 1912, en la proximitat de les festes constantinianes, el rei Alfons XIII i la infanta Isabel oferien, contràriament, atractius premis destinats als treballs apològètics que millor tractessin sobre el «Cambio venturoso que sufrió [= experimentó] la condición del mundo merced a la paz dada a la Iglesia por Constantino, [y que] la alianza entre los dos poderes, eclesiástico y civil, fomentan el legítimo progreso de los pueblos, y la opresión a la Iglesia lo retarda».²² Per això, atesa la complexitat d'aquest enrarit clima polític-eclesial que es vivia a Espanya, viscut entre els qui parlaven dels beneficis de l'aliança quasi matrimonial entre el tron i l'altar, i viscut entre els qui volien divorciar-los, els jesuïtes de Roma, a través de les pàgines de la seva prestigiosa publicació titulada *La Civiltà Cattolica*, volgueren fer un exprés esment de la proverbial adhesió de l'Església hispana a les festes constantinianes: «Le feste Constantiniane hanno preso in Ispagna [*sic*] una grande importanza. Madrid e Barcellona in particolare offerirono un edificante spettacolo di pubblica fede [...] una proverbiale adesione alla voce del Pontifice.»²³ En efecte, el bisbe de Vic, Josep Torras i Bages, havia exhortat els seus diocesans a participar en les celebracions constantinianes amb aquest desig:

Volem que tots los pobles de nostre bisbat fassen solemne commemoració de un fet que significa la victòria de la fe y de la pública adoració de Déu [...] Durant l'any 1913, que sian com un eco o ressò de l'alegria espiritual d'aquells cristians antecessors de la nostra fe que pogueren sortir de les catacumbes y de les iglésies amagades y domèstiques y adorar Déu públicament.²⁴

ra, atender al creciente desarrollo de su bienhechora vitalidad, conviviendo amigablemente con el Estado, con dignidad y sin humillantes dependencias.» Vegeu també, R. CORTS I BLAY, *Regests de la documentació del segle xx sobre Catalunya i la Santa Seu. Fons de la Secretaria d'Estat (1899-1921)*, Barcelona 2003, 134-135: «Nota manuscrita de fra Joaquim Vives i Tutó al cardenal Merry del Val anunciant que el pare provincial dels caputxins de Catalunya està a punt de traslladar-se a Barcelona, i que seria convenient que, abans que emprengué el viatge de retorn, fos escoltat pel cardenal secretari d'Estat.»

22. *El Adalid Seráfico* 14 (1913) 45-46: «XVI Certamen de la Paz de la Iglesia.»

23. *La Civiltà Cattolica* 64 (1913) 509-510.

24. Al·locució del bisbe Torras i Bages (Vic, 31 de desembre de 1912), en *Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Vich* 48 (1913) 3-7: «XVI Centenari de la llibertat de la Iglésia.»

El comitè encarregat de coordinar a nivell mundial de les festes centenàries de l'edict de Milà, anomenat Consell Superior,²⁵ era presidit pel bisbe de Frascati, cardenal Cassetta, i pels prínceps Marco Antonio Colonna i Mario Chigi. El secretari per als països de parla espanyola fou el caputxí Joaquim M. de Llavaneres,²⁶ germà del cardenal Vives i Tutó; porprat català que acabà els seus dies el mes setembre de l'any 1913 durant la celebració de les festes constantinianes. Justament el dia que moria el cardenal Vives, el caputxí Agustí Bernaus d'Artesa de Segre rebia la consagració episcopal a Montserrat, destinat a la missió de Guam, de mans del bisbe Josep Torras i Bages, assistit pel bisbe de Girona, Dr. Pol, i per l'abat coadjutor de Montserrat.²⁷ Aquest comitè, o consell superior, on actuà amb notable activisme el caputxí Joaquim M. de Llavaneres, tenia per objectiu:

Promover por toda Italia y fuera de ella especiales fiestas y solemnes funciones de acción de gracias a Dios Nuestro Señor, y publicaciones científicas y populares de actualidad para hacer conocer a todos la importancia del gran acontecimiento religioso e histórico que se conmemora [...] Invitamos, pues, a todos para que se apresuren a constituir, bajo la dirección de los respectivos obispos, Comités locales, a fin de que, en unión con el Consejo Superior de Roma, concurren de todas partes a celebrar tan grande acontecimiento.²⁸

Per tal de celebrar adientment «tan grande acontecimiento», a Madrid, el dia 3 de maig de 1913, coincidint amb la festa de la Santa Creu de maig, fou inaugurada una magnífica exposició de crucifixos²⁹ que, a guisa de complement, comptà amb vetllada literària a l'església de San Jerónimo amb la participació d'intel·lectuals catòlics, com ara Juan Vázquez de Mella, el qual, juntament amb els altres participants, enaltí les glòries de la Creu.³⁰ També

25. *Estudios Franciscanos* IX (1912) 78-80: «Fiestas Centenarias de la proclamación de la paz de la Iglesia (313-1913). Consejo Superior. Programa.»

26. *Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Vich* XLVII (1912) 222-226: «Fiestas Centenarias de la Proclamación de la Paz de la Iglesia (313-1913).» Sobre l'acció eclesial dels germans Vives i Tutó, vegeu V. SERRA DE MANRESA, *El cardenal Vives i l'Església del seu temps*, Sant Andreu de Llavaneres 2007, 7-76; Id., *El caputxí Joaquim M. de Llavaneres. Semblança biogràfica i projecció internacional*, Sant Andreu de Llavaneres 2011, 11-95.

27. V. SERRA DE MANRESA, *La Província de framenors caputxins de Catalunya: de la restauració provincial a l'esclat de la guerra civil (1900-1936)*, Barcelona 2000, 366-367.

28. M. CHIGI, «Fiestas centenarias de la proclamación de la Paz de la Iglesia (313-1913). Programa», *Razón y Fe* 33 (1912) 408-409.

29. *Razón y Fe* 36 (1913) 134: «Ingeniosa y muy oportuna es la idea de celebrar en Madrid el Centenario Constantiniense con una exposición diocesana de cruces y crucifijos.»

30. *Ibíd.*, 543: «En la iglesia de San Jerónimo tuvieron feliz coronamiento las fiestas constantinianas con una velada grandiosa, en la que se leyeron preciosas composiciones en prosa en verso.»

fou programat un pelegrinatge dels catòlics espanyols a Roma, coordinat per José M. de Urquijo.³¹ Els pelegrins sortiren del port de Barcelona el dia 11 d'abril de 1913.

A Sevilla les festes constantinianes comptaren amb una nombrosa presència de bisbes que participaren en la magna processó que sortí de l'església del Salvador.³² A les festes commemoratives de València hi donà un gran relleu la presència de les tropes militars. A la ciutat de Barcelona tingueren un especial ressò les festes constantinianes celebrades litúrgicament a la cripta del Tibidabo, on predicà el P. Domènech, jesuïta, i on assistí el provincial dels salesians, P. Manfredi. Les festes commemoratives del Tibidabo culminaren amb l'entronització, al cim del turó, d'una enorme creu de vint metres d'alçada, il·luminada amb dues mil bombetes elèctriques, on en els braços de la creu es llegia, amb lletres lluminoses, *In hoc signo vinces*.³³ En ocasió dels aplecs i festes litúrgiques constantinianes foren divulgats cants populars dedicats a enaltir la Santa Creu com ara «Creu Sagrada, creu amada...»³⁴ i també s'estamparen edicions commemoratives de goigs dedicats a enaltir la Santa Creu.³⁵

Foren especialment significatives, i amb ressò a la premsa, les celebracions constantinianes organitzades a les principals poblacions catalanes: Tarragona, Valls, Mataró, Manresa, Vic, Ripoll, Figueres, Girona (població que acollí una nombrosa participació d'adoradors nocturns vinguts d'arreu el maig de 1913, coincidint amb la solemnitat de Pentecosta «assistint-hi un estol de fidels que feia goig de veure», escriví el cronista gironí).³⁶ A les poblacions de Terrassa, Centelles i la Garriga àdhuc feren encunyar medalles commemoratives de les festes constantinianes. Al santuari solsoní del Miracle s'erigí una creu commemorativa al Puig de Sant Gabriel, creu costejada per diverses poblacions veïnes³⁷ i que fou beneïda el 16 de novembre de 1913. Finalment, i per no allargar excessivament aquests repàs històric, entre molts altres municipis de Catalunya, esmentem el cas de Badalona, que celebrà amb particular accent les festes constantinianes de 1913,³⁸ amb una gran

31. *Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Vich* 47 (1912) 378-384.

32. *El Adalid Seráfico* 14 (1913) 192-193: «El centenario de la paz de Constantino.»

33. *Revista Popular* 83 (1912) 283: «El Centenario de la victoria de Constantino, en Barcelona (312-1912).»

34. «Himne a la Creu», dins *Càntics Religiosos*. Barcelona: Ed. Balmes, núm. 22.

35. A guisa d'exemple, vegeu J. FONT DALMAU, *Record de les festes constantinianes celebrades a Valls lo dia 23 de novembre de 1913 a la Santa Creu*.

36. *La Veu de l'Empordà* núm. 448 (Figueres, 17 de maig de 1913) 3-4.

37. C. BARAUT, *Santa Maria del Miracle*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2001, 130-131.

38. *Full informatiu. Parròquia del Sant Crist de Canyet*, núm. 8 (setembre 2010) p. 4.

concentració catòlica a Sant Jeroni de la Murtra i, també, a Montigalà, a la Serralada de Marina, on el dia 28 de setembre de 1913 fou erigida una creu monumental (beneïda el 19 d'octubre de 1913), que havia estat projectada per l'arquitecte municipal de Badalona, Joan Amigó i Barriga, i que fou costejada per Ramon M. de Sagarra i de Siscar (oncle de l'escriptor Josep M. de Sagarra), el qual, juntament amb Josep Carner i Jaume Bofill i Mates, participà en els Jocs Florals de les Festes Constantinianes celebrats a Ripoll. La creu de Montigalà, com tantes altres de la nostra terra, fou enderrocada no pas l'any 1936, sinó el 1931 quan teòricament es vivia sota els principis de la «llibertat, igualtat i fraternitat». De bell nou, la creu fou restablerta l'any 1940, reposant els mateixos textos commemoratius: «Erigida el 28 de setembre de 1913 en recordança de l'Edicte de Milán donat per Constantí a favor de la Santa Iglésia.» Al peu hi ha un vers, expressió de la devoció popular, que diu: «Jesús m'heu estimat! / Creu afrontosa vessant la sang preciosa, / moríreu per mi clavat./ Sigueu sempre alabat.»

Fou particularment lluïda i participada la solemne processó que travessà els principals carrers de la Ciutat Comtal amb la imatge del Sant Crist de Lepant, i que comptà amb l'assistència de més de seixanta mil persones i amb una durada de tres hores.³⁹ La premsa i les publicacions periòdiques se'n feren ressò. Per exemple, la revista il·lustrada *La Hormiga de Oro* publicà espectaculars fotografies de l'acte, acompanyades d'una extensa crònica en la qual es posà de manifest que el dia 4 de maig de 1913 (l'endemà de la festa de la Santa Creu, titular de la catedral barcelonina) hi hagué una «solemne procesión de adoración pública de la Santa Cruz», presidida pel bisbe Laguarda, que duia el *lignum crucis* sota el pali. Fou un acte solemníssim de visibilització i d'afirmació de la fe, en el qual participaren els estaments de la societat (civils, militars i religiosos) i amb nombrosos representants de congregacions i grups eclesials, en què destacaven els portants vinguts de les associacions parroquials del viacrucis: «formando 27 grupos de ocho portantes cada uno, y el Santo Cristo de Lepanto en alto y colocado sobre un túmulo adornado con flores naturales y llevado en andas».⁴⁰ Fou en el context de les festes constantinianes que la catedral barcelonina es coronà amb la magnífica i vistosa escultura de bronze (realitzada per Eduard Alen-

39. *Razón y Fe* 36 (1913) 271: «En Barcelona se verificó una soberbia procesión con el Cristo que figuró en la batalla de Lepanto y que se conserva en la Catedral. Unas 60.000 personas asistirían a la procesión, que duró más de tres horas.» D'aquesta processó se'n féu ressò també la publicació dels jesuïtes de Roma, vegeu *La Civiltà Cattolica* 64 (1913) 509-510.

40. *La Hormiga de Oro* 30 (1913) 295-296.

torn), representant la imatge de santa Elena (mare de Constantí, la qual trobà la Vera Creu, i a qui és dedicada la catedral). Aquesta imatge ha estat recentment restaurada i reposada.

En aquest mateix context de les festes constantinianes, el reverend Dr. Esteve Monegal i Nogués, coordinador de les associacions de portants del Sant Crist, des de l'«Associació del Via Crucis perpetu y vivent de la Parròquia de la Puríssima Concepció de Barcelona»,⁴¹ impulsà l'acabament de la construcció de les estacions monumentals del viacrucis que encara manquen al monestir de Montserrat. Un magnífic viacrucis de caràcter monumental que, en bona part, fou dissenyat i executat per l'arquitecte Enric Sagnier i esculpit pels mestres lapicides Arnau i Pujol. En unes paraules adreçades als membres dels cossos de portants, l'esmentat Dr. Esteve Monegal (catedràtic de patologia al Seminari conciliar de Barcelona, mort l'any 1925) demanà als fidels catòlics de Catalunya una contribució econòmica per a reeixir d'acabar el conjunt d'estacions de dit viacrucis monumental projectat a Montserrat, ja que, justament:

Acaben de transcórrer exactament vuit anys des de que se inaugurà en la muntanya de Montserrat lo Via-Crucis monumental, concebut, iniciat y casi portat a felís terme per l'Associació del Via-Crucis perpetu y vivent de la Parròquia de la Puríssima Concepció de Barcelona, que fou la primera institució de aytal caràcter canònicament erigida en tot Catalunya.⁴²

S'ha de remarcar que a Catalunya foren molt solemnitzades les festes constantinianes que organitzà el laïcat franciscà, especialment el terç orde dels caputxins, que programà un gran pelegrinatge al santuari de la Misericòrdia de Canet de Mar el dia 15 de juny de 1913, àdhuc amb trens especials que sortiren des de Girona i des de Barcelona; un pelegrinatge de caràcter franciscà que fou molt elogiat en la premsa i per publicacions periòdiques de l'època.⁴³ Per exemple, en una de les cròniques hi llegim que fou «un romiatge grandió, una alenada de fervor i de religió entusiasme»⁴⁴ que aplegà uns

41. *Ejercicio del Via Crucis según lo practica la Asociación del Via Crucis Perpetuo, canónicamente erigida en la parroquial iglesia de la Purísima Concepción*. Barcelona: Imp. Herederos de la Vda. Pla 1898.

42. «Alocució als Cossos de Portants del Sant Crist, y a les Associacions del Via Crucis a Catalunya», a càrrec d'Esteve Monegal i Nogués (Barcelona, 27 de juny de 1912), *Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Vich* 47 (1912) 384-385.

43. *El Apostolado Franciscano* 5 (1913) 104-107: «La peregrinación a la Misericordia de Canet de Mar (Barcelona).»

44. *Fulla Seràfica* 7 (1913) 562-563.

sis mil tercerols vinguts d'arreu de Catalunya per tal d'enaltir la Creu i, alhora, protestar pel sectarisme del Govern espanyol:

Una multitud imponente, un conjunto grandioso de católicos se postró a los pies de la Santísima Virgen de la Misericordia, solicitando de su intercesión la salvación de España en sus actuales días azarosos, de odios y sectarismos.⁴⁵

En la processó que travessà tota la vila de Canet de Mar (on l'any 1901, secundant el desig del papa Lleó XIII de commemorar adientment el nou segle, erigint creus monumentals, la població n'havia inaugurat una d'especialment vistosa al cim de Pedracastell, segons un magnífic projecte de l'arquitecte Lluís Domènec i Muntaner) participaren les banderes que figuraren en les galeres de la cèlebre batalla de Lepant, portades per un grup de terciaris dominics de Barcelona que s'afegiren al romiatge dels tercerols franciscans; unes emblemàtiques banderes a les quals els membres del sometent de les poblacions de Sant Iscle de Vallalta i de Canet de Mar reteren els honors militars. Els sermons de la jornada constantiniana anaren a càrrec del caputxí Josep de Besalú i del framenor de la Unió Lleonina del convent de Vic, Lluís M. Jou. Després de la celebració eucarística, acabat el dinar de germanor, en el pati del castell de Santa Florentina hi hagué «un solemne homenatge a la Creu, en el que hi varen prendre part l'Orfeó Seràfic d'Arenys, Capella [de música] de la V.O.T. de Barcelona. [Allí] Se recitaren hermoses poesies i se pronunciaren eloqüents discursos. La gran creu, record de la Romeria, fou traslladada al Santuari, on la col·locaren en un dels punts més vistosos de l'Església»,⁴⁶ segons la narració d'un dels participants.

L'any 1913, a més de les sovintejades tensions entre Església i Estat en diversos països d'Europa, en l'àmbit intern, l'Església també vivia els moments més forts de la lluita i recel antimodernista. Per això, amb les festes constantinianes l'episcopat maldava per enaltir la civilització cristiana i la sobrenaturalitat, enfront del racionalisme, del positivisme i del laïcisme promogut per alguns governants d'Europa i també incentivat per alguns eclesiàstics vinculats a idees modernistes. En el programa de les festes constantinianes, per expressa voluntat del papa Pius X, el príncep Chigi escriví, segons la versió preparada pel secretari per a la llengua espanyola, el P. Joaquim M. de Llavaneres, que:

45. *El Apostolado Franciscano* 5 (1913) 194.

46. *Fulla Seràfica* 7 (1913) 563.

La cruz de Cristo fue el trofeo bajo el cual se proclamaron aquellos principios que libraron al género humano del envilecimiento de la idolatría y de los horrores de la esclavitud y que enseñando la igualdad y fraternidad de los hombres entre sí, y elevando a la mujer a sublime misión, dieron origen a aquella maravillosa unión de las naciones, las cuales, por haber abrazado los principios sobrenaturales del Cristianismo, son desde hace tantos siglos la fortaleza de la sociedad humana y la defensa de la verdadera civilización.⁴⁷

Alguns escriptors de casa nostra, com ara Sebastià J. Carner, intel·lectual catòlic, pare del famós poeta Josep Carner, des de la tan divulgada publicació barcelonina d'informació cultural i catòlica, titulada *La Hormiga de Oro*, publicà alguns articles, força ben documentats, sobre les festes constantinianes, on posà en relleu que es tractava del primer període de treva entre l'Església i el poder polític.⁴⁸ L'Església de Catalunya, per la seva banda, programà actes literaris i acadèmics, com ara la celebració dels jocs florals convocats per la Joventut Catòlica en ocasió de les festes constantinianes a Ripoll, a Montserrat i a Barcelona:

El diumenge, dia 19 del proppassat octubre [de 1913], fou senyalat per a la celebració a Barcelona de la Festa de la Caritat, complement de la de la Fe i la Pàtria, celebrades a Ripoll i a Montserrat, respectivament, en commemoració del XVI Centenari de l'Edicte de Milà<n>. La Joventut Catòlica de Barcelona, organitzadora d'aquestes festes, ha vist coronada amb l'èxit més falaguer la seva simpàtica iniciativa.⁴⁹

Al monestir de Ripoll el Dr. Torras i Bages féu una comparança entre Constantí el Gran i el comte Guifré el pilós.⁵⁰ Presentà les festes com «un ressò del fet de Constantí, una manifestació pràctica de la força vencedora de la Creu de Jesucrist».⁵¹ A la Ciutat Comtal l'acte acadèmic dels jocs florals tingué lloc al Palau de la Música Catalana, presidit pel bisbe Laguarda (acompanyat d'un grup de bisbes americans que sojornaven a Barcelona de pas cap a Roma). Guanyà el premi el jove poeta Josep Carner amb la compo-

47. *Razón y Fe* 33 (1912) 408-409.

48. S. J. CARNER, «El triunfo de la Santa Cruz», *La Hormiga de Oro* 29 (1912) 434-435; *ibíd.*, 30 (1913) 274-275: «El centenario del Edicto de Milán.»

49. *Lo Missatger del Sagrat Cor de Jesús* 21 (1913) 404-405.

50. *Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Vich* 48 (1913) 245-248: «Alocució ab motiu de la festa Constantiniana de Ripoll: *L'Emperador Constantí i el Comte Wifred.*»

51. *ibíd.*, *L'Emperador Constantí i el Comte Wifred*, 245-248.

sició titulada «Cançó de l'amor diví».⁵² Tant el bisbe Laguarda⁵³ com el prelat ausetà Josep Torras i Bages, erigiren Juntes diocesanes⁵⁴ per a la coordinació de les festes constantinianes i escriviren expressament algunes al·locucions per tal de ser llegides durant la missa parroquial. Per exemple, el bisbe Torras i Bages manifestà que:

Aquest fet de la llibertat de la Iglésia conforta las nostra fe y la nostra esperança. Representa en primer lloch la victòria de la fe [...] La celebració, donchs, del aniversari setze vegades secular de la llibertat de la Iglésia, ha de produir en nostre cor un augment d'aquella fe confessada per tants mils de màrtirs y que ha resistit tantes proves per que té en Déu les seves arrels.⁵⁵

El reverend Fortià Solà, biògraf del Dr. Torras, posà de manifest el gran relleu que el prelat ausetà donà a la celebració de les festes constantinianes:

Tot l'any [1913] és dedicat a commemorar la llibertat de l'Església pels decrets de Constantí. Això motivà el tan vigorós document *El estadismo y la libertad religiosa*. Però no va sol aquest escrit constantinià. Datada el 31 de desembre de 1912 el Prelat publica l'al·locució *XVI Centenari de la llibertat de la Iglésia* [...] disposa pregarries per al dia de Pentecostès, i recomana la celebració de missions, tríduums i altres exercicis espirituals en les parròquies. *L'adoració de la Santa Creu* del 26 de febrer és un altre document també propi d'aquest any [...] I encara ha de figurar entre els documents constantinians las pastoral *El Rosari, oració de la fe*, del 12 de setembre.⁵⁶

52. *Lo Missatger del Sagrat Cor de Jesús* 21 (1913) 404-405: «Centenari Constantinià. Festa de la caritat.»

53. *Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Barcelona* 54 (1913) 41-48: «XVI Centenario del Edicto de Milán. Recuerdos y Enseñanzas» (Barcelona, 4 febrer 1913).

54. *Ibíd.*, *Recuerdos y Enseñanzas*, p. 56: «Hemos constituido una Junta con distintas secciones, encargada de la realización de la fiestas constantinianas en la Diócesis.»

55. *Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Vich* 48 (1913) 3-7: «XVI Centenari de la llibertat de la Iglésia. Alocució Pastoral al clero y fidels de la Diòcesi» (Vic, 31 desembre 1912); *ibíd.*, a les pàgines 245-248: «L'adoració de la Santa Creu. Exhortació Pastoral» (Vic, 26 de febrer de 1913).

56. *Obras Completas de l'Il·lm. Senyor Dr. Josep Torras i Bages. Biografía pel Rev. Fortià Solà i Moreta, Prev.*, Vol. IV, Barcelona 1935, 166-167.

3. A GUISA DE CONCLUSIÓ

Amb aquestes paraules del bisbe ausetà Josep Torras i Bages, en què esguardava les festes constantinianes com una experiència de llibertat eclesial per a conhort de la fe i enfortiment de l'esperança cristiana, dono per acabat aquest repàs sobre ressò de les festes constantinianes de 1913 en la nostra Església.